

Рецензії Reviews

ІМ'Я, ПОВЕРНЕНЕ З РУМОВИЩ

Коваль Р. М. Михайло Гаврилко: і стеком, і шаблею. Історичний нарис / Роман Коваль. – К. : Історичний клуб «Холодний Яр» ; Вінниця : ДП «Державна картографічна фабрика», 2011. – 472 с. : іл. – (Серія «Отаманія ХХ століття» ; Кн. 2 ; Б-ка Історичного клубу «Холодний Яр»).

Михайло Гаврилко – ім'я, яке у свідомості галицьких українців 1920–1930-х років закріпилося особливо стійко, і навіть наприкінці 1980-х років від старшої генерації місцевої інтелігенції можна було почути чимало переказів про цього майже легендарного мистця й патріота. Тоді, більше

двадцяти літ тому, доступними були лише вибіркові відомості про його життя й творчість, тому надалі потрібно було прикласти багато дослідницьких зусиль для того, щоб подолати інерцію переповідань уже відомих фактів і вийти на якісно вищий щабель монографічного висвітлення цього імені в контексті історичної епохи та загальнонаціональної парадигми культури. Книга Романа Ковалю стала саме тією історіографічною позицією, від якої можна починати відлік системного, міждисциплінарного розгляду фактів історії з базовим іменним ресурсом Михайла Гаврилка як персоналії мистецтва й національно-визвольних змагань українців.

Зважаючи на специфіку джерельного матеріалу, а ще більше на неординарність життєвого шляху М. Гаврилка, автор книги обрав відповідну модель монографізації теми, у якій історичний нарис підсилений масивним корпусом додатків, якими розповідь про мистця органічно переноситься на долю його родини аж до сьогодні. Така організація фактичного матеріалу є певною новацією автора-упорядника, і надалі вона виправдовує себе, відкриваючи читачеві нові й нові грані різноманітної тематики.

Нарису передує «Коротка біографія» М. Гаврилка, яка дозволяє читачеві «ввійти» в складне й зовсім унікальне емоційне поле книги, до якого справді потрібно налаштуватися. Назви розділів відображають пункти історико-хронологічної стратегії авторського мислення, якими систематизується багатий на деталі документальний матеріал. Тут Р. Коваль підтверджує своє реноме як ретельного дослідника, від якого не може «втекти» жоден гідний уваги історичний факт. Суто рядові біографічні відомості про М. Гаврилка відразу зіставляються з епо-

РОМАН ЯЦІВ. ІМ'Я, ПОВЕРНЕНЕ З РУМОВИЩ

хою, про яку автор знає чи не всі значущі деталі, легко оперуючи ними при вимальовуванні історичного тла життя свого героя.

А діяльнісний простір М. Гаврилка справді був унікальний навіть для такого непростого часу, у якому йому судилося жити і творити. З роду потомних козаків «вільного стану», які мали свої маєтки в хуторах на Полтавщині, він розпочав свій шлях по висхідній навчання образотворчого мистецтва – спершу в славній Миргородській художньо-промисловій школі (під безпосереднім наставництвом О. Сластьона), згодом у Санкт-Петербурзькому училищі технічного малювання ім. барона О. Штігліца, а після перерви, викликані ув'язненнями за політичну діяльність та перебуванням у нелегальному становищі, – у Краківській академії мистецтв (клас скульптури К. Ляшки) та в Парижі (під час творчого стажування в Е. Бурделя). У наступні роки, відміряні подіями Першої світової війни та руїнами двох великих імперій – Російської та Австро-Угорської, – його професійне становлення в жорстокий спосіб «зчепилося» з усвідомленою боротьбою за Українську державність, що й стало змістом його життя аж до трагічної смерті 1920 року в топці локомотива від рук московсько-більшовицьких займанців України. Зберігаючи паритетність хронометражу життя й творчості М. Гаврилка, відповідно до обраної фабули «і стеком, і шаблею», Р. Коваль у монографічній частині книги вибудував свою історично-нарисну модель тексту, яка стильово за мовною редакцією є питомо авторською. На це, зокрема, указують назви розділів, деякі з яких сформульовані в історико-алегоричному ключі, що вже давно є набутком тривалої праці дослідника над відповідною історичною епохою.

Сама система розділів, які є різновеликими, залежно від свого фактологічного наповнення, має хронологічний принцип. Автор вносить власні акцентні оцінки вже в межах певного відрізка багатого на події життя М. Гаврилка, дбаючи про збалансованість, наскільки це можливо, тексту й візуального ряду. А забезпеченість книги світлинами насправді є вражаючою. Р. Коваль цілком умотивовано долучав до безпосе-

редніх біографічних фото свого героя (наданих насамперед родиною М. Гаврилка) контекстуально близькі фотопортрети знамих постатей культури й українського національно-визвольного руху, репродукції творів мистців, пов'язаних із М. Гаврилком (О. Сластьона, Е. Бурделя), розмаїті видові світлини. У такий спосіб авторський текст візуалізував фактично весь шлях сходжень М. Гаврилка до вершин омріяного мистецтва, а потім – і його драматичну боротьбу за ідеали вільної людини, трансформовану в ідеали української державності. На стику мистецтва й політики, вільних творчих шукань і громадянської посвяти вибудовувався реальний образ М. Гаврилка як неповторної культурно-історичної індивідуальності перших двох десятиліть ХХ ст.

Р. Ковалю як біографу важливо було максимально близько до реалій того вкрай складного періоду української історії відчувати характеристичність М. Гаврилка у ствердженні власного життєвого імперативу. Підставою для його суджень про мотивації певних рішень мистця (творчих чи суспільно-політичних) могли бути виключно історичні факти, але якщо їх бракувало, то що могло допомогти в науковому трактуванні певних поведінкових норм? Звичайно, психологічні маркери, які часто були більш ніж промовисті. Ще в 1920-х роках визначний історик мистецтва Дмитро Антонович убачав у скульптора «великий і бурхливий, не завжди врівноважений темперамент», уважав його мистцем з «дужою індивідуальністю», яку не могла «пригнітити» наука за кордоном¹. Збережені фотопортрети М. Гаврилка, зокрема пов'язані з його мистецькою практикою (найбільше – зафіксована сцена ліпки скульптором погруддя курінного Українських січових стрільців Василя Дідушка у військово-польових обставинах), виявляли його неординарну експресивну натуру, яка потверджувалася як у його житті, так і у творчості.

До слова варто наголосити, що Р. Коваль не лише глибоко перейнявся долею головного героя книги, але й доволі точно зумів угадати «ритміку серцебиття» М. Гаврилка – принаймні це простежується з умотивованості реконструкцій емоційних

РЕЦЕНЗІЇ

контекстів деяких ключових подій його динамічної біографії. Через те не викликають застережень дещо пафосні, на перший погляд, назви окремих розділів (міні-нарисів): «Або здобути, або живому не бути!», «Я в Парижі зовсім осиротів», «На торжищі поет не повинен стояти», «Греміть, громи!», «Вставайте, кайдани порвіте!» тощо. У белетризованій лінії оповіді таке цитатне маркування історії одного життя стало сповна виправданим, особливо з подальшим підсиленням великим корпусом додатків, що становлять більшу частину книги.

Утім, стиль письма Романа Ковалю не наче виростає із самої сугестії «нерва» історичного факту, тому в тексті немає місць, де б автор штучно прикрашав або ж ефектно згущував барви в реальному життєписі М. Гаврилка. Із цього погляду монографічна частина видання є цілісним і концептуально продуманим у всіх своїх складових історичним нарисом, який сукупно з візуальним рядом окреслює широку конфігурацію унікального культурно-історичного явища. Завдячуючи численним документальним світлинам, які збереглися в архіві нащадків мистця, дослідник відстежує воєнно-польові маршрути свого героя, зупиняючись біля найцікавіших у смисловому наповненні сцен. Особливо рельєфно Р. Коваль характеризує сюжети українських національно-визвольних змагань, добре відомі з інших його історичних студій. Здається, автор урахував усі доступні джерельні ресурси, щоб максимально достовірно реконструювати героїчний шлях М. Гаврилка до безсмертя.

Обрана модель розгляду персоналії мистецтва та воєнної історії дала Р. Ковалю можливість внутрішньо перерозподілити історичні факти в такий спосіб, щоб виразити найзначиміші події стосовно постаті М. Гаврилка. Тому в окремих розділах сконцентровано матеріал, який стосується розвитку мистецької доктрини майстра в тих реаліях, які дозволяли йому відчувати себе мистцем. Після належно висвітлених сторінок професійної освіти в Миргороді, Кракові, Парижі дослідник спеціальні розділи присвятив стадіям опрацювання художником образу Тараса Шевченка як у

контексті історії конкурсів на створення пам'ятника українському генію в Києві, так і в площині його (М. Гаврилка) глибокого історіософського осягнення постаті Кобзаря в різних концептуально-смыслових проекціях. Ретельно вивчивши обставини, у яких відбувалися конкурсні баталії в тогочасній Російській імперії, Р. Коваль пов'язав їх з питаннями офіційної політики царського режиму щодо української культури (назва розділу – «Боротьба за Тараса Шевченка»). Епізодично мистецькі артефакти розглянуто і в інших розділах, де домінує матеріал з політичної та воєнної історії, але найсистемніше проблематику творчості М. Гаврилка висвітлено у великому розділі «Мистецький спадок». Тут автор монографічного дослідження здійснив спробу систематизації всього доробку мистця як скульптора, рисувальника, проектанта військових відзнак та інших атрибутів національно-визвольної боротьби, а також як поета, не лише побіжно характеризуючи відповідні твори, але й розглядаючи сукупний творчий матеріал з проекції його історичного, загальнонаукового значення.

Але цей багатомірний (у науково-концептуальному сенсі) історичний нарис отримує змістове продовження у великому корпусі додатків, які автор-упорядник систематизував у семи автономних блоках. Це репринт поетичної збірки М. Гаврилка «На румовищах» (Краків, 1910), архівні матеріали й републікації прижиттєвих статей про творчість мистця, великі корпуси матеріалів до історії українських національно-визвольних змагань 1914–1920 років, некрологи, листи, спогади, рецензії, окремі статті про М. Гаврилка вже пізніших періодів, а наприкінці – довідниковий розділ з іменним та географічним покажчиками. Не можна не наголосити на особливій «калорійності» Додатку 4, де підібрано такі унікальні документи до історії Союзу визволення України та Українських січових стрільців у «персоналістичному дзеркалі» М. Гаврилка, які допомагають значно глибше увійти і в психологічний, і в політико-правовий контекст часу, а вже через нього реальніше сприймати факти історії. Цей багатий інформативний ресурс є ще одним

РОМАН ЯЦІВ. ІМ'Я, ПОВЕРНЕНЕ З РУМОВИЩ

значимим компонентом авторської методології Р. Ковалю – ученого, який відповідально ставиться до кожного історичного факту в сукупних обставинах, у яких відбувається та чи інша подія. До специфіки цього видання належить і те, що, проектуючи ім'я М. Гаврилка на сучасність, автор у різних місцях праці висвітлює дотичні до головної теми факти родинної історії. Наприкінці книги цей аспект набуває ширшої конфігурації, включно з презентацією сучасного покоління родини Гаврилків-Абрагамовичів.

За багатьма композиційними, структурно-жанровими ознаками праця Р. Ковалю є абсолютно оригінальним виданням, яке змістовно може задовольнити різні категорії читачів – як професійних істориків, краєзнавців, мистецтвознавців, культурологів, так і читача, зорієнтованого на історичну белетристику. Балансування на стику науково-артикульованого стилю викладу й літературної, метафорично збагаченої оповіді (залежно від тематичного відтинку) дало можливість наблизити ще недавно важкодоступне історико-мистецьке явище до свідомості сучасного українця. Водночас деякі моменти редакційного характеру автор міг, гадається, продумати ретельніше. На нашу думку, доцільно було б чіткіше «розвести» питому історичний матеріал щодо життя і творчості М. Гаврилка з хронологічно пізнішою генеалогією його роду. Через те Переднє слово внука, Ореста Абрагамовича, логічніше було б розмістити в іншій частині книги, можливо, як Післяслово. Також не завжди вмотивованими є хронологічні «зсуви» в розділах монографічної частини – через них дещо губляться лінії розкриття тої чи іншої теми, і без того багатої на факти біографії героя. Авторіві забракло снаги зробити чіткіші акценти щодо реального внеску М. Гаврилка в історію українського образотворчого мистецтва, не лише через масштабність його праці над тематикою Тараса Шевченка, але й через призму його формально-образних новацій. Утім, цей недолік є цілком зрозумілий, зважаючи на іншу фахову спе-

ціалізацію автора. Спроба Романа Ковалю заповнити означену прогалину думками інших дослідників не привела, на жаль, до бажаного результату. Упадає в око й неточність у наведеній короткій анотації до книжки, у якій Михайло Гаврилко названий як «...скульптор, художник...», начебто скульптор – це щось осібне від художника. Але назагал це лише незначні, здебільшого суб'єктивовані рецензентом зауваги до видання, яке, безсумнівно, є визначною подією для історичної, мистецтвознавчої науки та для сучасного інтелектуального дискурсу взагалі.

Роман Коваль, узявшись за тему, яка тривалий час «зависала» на рівні загальних, а нерідко і декларативно-спрощених трактувань громадянського й мистецького подвигу Михайла Гаврилка, зумів зробити новий якісний крок наукового осмислення не лише цього одного імені, але й цілої генерації українських патріотів – відомих і невідомих діячів національно-культурного піднесення, борців за волю України. Дослідницькі зусилля автора, його рідкісне відчуття моральної відповідальності перед історичною пам'яттю привели до неабиякого успіху в цьому важливому напрямі українознавчої науки. Успіх цієї праці був підсилений максимальним сприянням родини Абрагамовичів – прямих спадкоємців уже легендарного мистця і воїна. Спосіб комплексного монографічного дослідження на рівні методології книги «Михайло Гаврилко: і стеком, і шаблею» стане добрим прикладом для опрацювання інших персоналій української історії та культури, які чекають вдячного слова від нащадків в омріяній колісці Незалежній Україні.

Примітка

¹ Антонович Д. Українська скульптура // Українська культура. Лекції / за ред. Д. Антоновича. – К. : Либідь, 1993. – С. 303.

Роман Яців